

В. Лопушанський

...Встоятись

ВОЛОДИМИР ЛОПУШАНСЬКИЙ

8

...ВСТОЯТИСЬ НЕ БУЛО СИЛИ

драма на три дії

на тлі повісти п. н. „У СПОКОНВІЧНОМУ ВИРІ“

НА КЛАДОМ АВТОРА
РІК 1936

1861

Nov, 1861

5672

40
ВОЛОДИМИР ЛОПУШАНСЬКИЙ

13.401.
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

...ВСТОЯТИСЬ НЕ БУЛО СИЛИ

драма на три дії

на тлі повісти п. н. „У СПОКОНВІЧНОМУ ВИРІ“

Дорогому Друку:

Внесок: Печенковому

Віс. збірника

17. IX - 36 р.

Лазаренко

НА КЛАДОМ АВТОРА
РІК

1936

Фінанс. відділ
24

ДІЄВІ ОСОБИ

ДІДУСЬ

ВІРА — його онука

ОЛЕКСА „ „ отаман повстанчої групи

ЧЕТАР ЮРІЙ БІЛИНСЬКИЙ — старшина У. Г. А.

ДЕНІКІНСЬКИЙ ЛІКАР — грузин

ПАВЛУСЬ — хлопя, сирота

ДЕНІКІНЕЦЬ

КОМАНДІР ЧЕРВОНОАРМЕЙЦІВ

ПОВСТАНЕЦЬ

ПОРУЧНИК ПОВСТАНЦІВ

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ

ВАРТОВИЙ БОЛЬШЕВИК

ГОЛОСИ, КРИКИ, ПІСНІ.

Річ діється на Великій Україні, на „шляху орд“ в 1920 році.

При шляху, що вется крізь непроходимий бір, стоїть мала, селянська хатина. Під її то соломяною стріхою б'ються почування любови й саможертви для рідного, поневоленого народу, та й безтяменної, відвічної ненависти до дикуна Сходу, байдуже, чи він прибраний у чорного орла, чи в червону зізду.

Усі три дії драми відбуваються у селянській світлиці.

Всі права застережені. — Copyright by Łopuszański Włodymyr, Lwów.

Друкарня „Загальна“ в Ходорові.

ПЕРША ДІЯ.

1. Ява.

(На подвір'ю нараз гавкає собака).

ГОЛОС ДІДА: Тихо, Бурку!

(Собака втихає. Під хатою роздаються тяжкі кроки...)

2. Ява.

(Двері до світлиці нагально відчиняються й вбігає Віра. З поспіхом розстелює постіль на ліжку й задихано вибігає споворотом. За дверима робиться рух, хтось болясно зідхає...)

ГОЛОС ДІДА: Помалу, Вірочко... Бери за ноги...

ГОЛОС ВІРИ—*(зворушено-притишено)*: Добре, дідусю...

3. Ява.

(У світлицю задом, помалу всувається Віра. Вносить з дідусем непрямого вояка).

ВІРА — *(гаряче)*: Обережно, дідусю...

(Помалу кладуть раненого на постіль. Віра присідає на ліжку й вдивляється в непрямого... Дідусь втомлено опускає руки).

ВІРА — *(шепотом)*: Це він... Він...

ДІДУСЬ — *(понура)*: Принеси води.

(Віра миттю виходить).

4. Ява.

ДІДУСЬ — *(розпинає раненому блюзу й аж долонями вдаряє)*: Го-го-го... Здається шкода коло тебе заходу, сердего...

(Водночас вертає Віра й дочуває жахливу ворожбю... В руках держить миску з водою й перевішені платки - рушники).

5. Ява.

ВІРА — *(кидається нагально до дідуса)*: Дідусю, це ж цей галицький четар!

ДІДУСЬ — *(здивовано)*: Який четар?

ВІРА: Цей, що під нашим селом большевиків розгромив... Що воду у нас пив...

ДІДУСЬ — *(пригадуючи)*: Тож ще в літі...

ВІРА: Так, це той самий — *(гаряче)*: Рятуйте його!

ДІДУСЬ — *(повертається до раненого)*: Що я тут можу... Стільки крові виплило... Диви, який блідий... Як стіна... Хіба Бог...

ВІРА — *(моляче до ікон)*: Боже...! Боже...!

ДІДУСЬ — *(береться до раненого)*: Давай води, рушників...

(Обидвоє заходяться коло раненого... Помалу перевязують йому рану на грудях... Від часу - до - часу ранений важко - бо-лісно зідхає... Нараз роздається гарматній грюхт... Віра й ді-дусь здригаються... Дідусь хвилину пристав й надслушує...)

ДІДУСЬ — *(зідхає)*: Чи хоч наші дадуть собі раду з денікінцями...?

ВІРА — *(з неймовірною вірою)*: Дадуть! Певно дадуть!

ДІДУСЬ — *(бурмоче)*: Мало наших...

ВІРА — *(з захватом)*: Але вони герої! Велетні!

(Дідусь тільки головою похитує й далі береться до раненого... Водночас вечір западає... Помалу, крадькома...)

ДІДУСЬ — *(відступає від постелі)*: Нарешті... Тепер тільки голову окладами холодити...

ВІРА: Я вже це догляну.

ДІДУСЬ: Ти б тепер лягла...

ВІРА: Ні, дідусю. Я б не змогла тепер заснути. Ви спочиньте.

ДІДУСЬ: Хай уже буде по твому... А я загляну ще по кутах хазяйства...

ВІРА: В пекарні маєте їжу...

ДІДУСЬ: Добре, дитино, та коли там рідна кров плеться, годі щонебудь крізь горло пропхати... (*Хоче відійти, та зойк раненого задержує його*).

ЧЕТАР — (*тихо, немічно*): Во-ди...

(*Віра миттю наливає в горнятко води... Дідусь підтирає голову раненого... Цей помалу пє... Його лискуті, болем окривавлені очі внялюються в лічко дівчини... Врешті не стало води... Дідусь легко опускає голову четаря на подушку... Цей ще хвилину вдивляється в дівчину, врешті тратить свідомість і щось незрозуміло белькоче...*)

ДІДУСЬ — (*держить його за руку*): Іде гарячка... Все в руках Всевишнього...

(*Віра без словечка сідає на краю постелі...*)

ДІДУСЬ: А може б ти таки, дитинко, тепер спочала...?
(*Дівчина не відповідає, тільки вдивляється в четаря...*)

ДІДУСЬ — (*докірливо*): Вірочко...

ВІРА — (*моляче*): Дідусю, дозволь мені сторожити!

(*Дідусь помалу виходить*)

6. Ява.

(*Гармати помалу затихають... Ніч залягає світ... Під хатою чути кроки дідуся... Ранений важко й швидко дихає... Віра обережно-ніжно обкладає його голову мокрим ряденцем, то знову поправляє розкинену постелю... На дворі починає шуміти вітер, краплини дощу щораз настирливіше й нагальніше вдаряють об шибки вікна... Неприятенний щось незрозуміло белькоче...*)

ЧЕТАР — (*нагально схоплюється й з криком*): Хлопці, вперед!!

ВІРА — (*стривожено*): Боже! (*та зараз опановується й силою приневолює раненого покластися*).

(*Неприятенний тратить сили й паде споворотом на постіль. Віра пильно окриває його...*)

7. Ява.

(Вертає дідусь. У руках несе малий каганчик. Никле світельце
вмить рисує по стінах великі, кошмарні тіні...)

ДІДУСЬ — (тихо): Але на світі схопилася осіння
плюта...!

(Не відповідає Віра. Наче й не чула. Пильно сторожить за
кожним рухом раненого... Дідусь кладе каганчик на столі, а
сам шепотить молитви й лягає на розкиненому на лаві ко-
жусі. По хвилині залягає тиша... Тільки гарячкове сопіння
непритямного й шум плюти на дворі...)

8. Ява.

(Нараз на подвірю нагально забрехала собака. Водночас з-поміж
шуму плюти видобулися згуки тупітні кінських копит, бряз-
кіт зброї, а далі й гомін людських голосів...)

ВІРА — (надслухує): Хто це може бути...?

ГОЛОС — (з надвору, різко-приказіюче): Стой!

ВІРА — (зривається й стривожено): Вороги!! (кида-
ється до дідуся): Дідусю, вороги!

(Дідусь сідає на лаві... Обидвоє причаєно надслухують... Втихла
вже тупітня коней, за те голоси подужчали, а зброя вороже
задзвеніла... Собака не втихає; скажене брехання мішається,
то з ревом бурі, то з гамірною вояцтва... Нараз роздається силь-
но-нагальне стукання до дверей хати).

ГОЛОС — (по російському, крикливо): Аткрой двер!!

(Дідусь зривається на рівні ноги, та Віра придержує його).

ВІРА — (притишено, але твердо): Цитьте!! Дідусю, це
ж вороги!

ДІДУСЬ — (неймовірно тривожно): Денікінці...!

(Грюкання до дверей щораз дужчає, собака від брехітні аж
заходиться...)

ГОЛОСИ — (дику, нетерпляче): Аткрой! Аткрой!!

ДІДУСЬ — *(безсильно клониться на лаву й одчайся)*: Про-
пали ми...! Ранений...!

ВІРА — *(і собі опускає руки)*: Пропало...

ЧЕТАР — *(номалу підноситься на руках і мисливими
зіницями вдивляється в тривогоу приляглих... Наріз дивним
шепотом)*: Скажіть їм, що я блукав по лісі... Що ви мене
зловили... Видайте мене... то може вам нічого злого не
вдіють... Про мене байдуже... Мені й так смерть... *(безсиль-
но опадає споворотом на постелю й белькоче)*: Я і так... Я і так...

ВІРА — *(сильно)*: Ні! Дідусю, врятуємо його, хоча б...
(кидається до каганчика й здмухує його).

ДІДУСЬ — *(приглушено)*: Що ти задумала?!

ВІРА — *(швидко й рішуче)*: Я ляжу при ньому... На-
крию його собою... Ви скажіть їм, що в мене тиф... Пят-
нистий тиф! Розумієте?!

ДІДУСЬ: Так, дитино. Розумію. *(нагально встає)*: Скор-
ше! Скорше, бо хату рознесуть!

ЧЕТАР — *(знову непритямно белькоче)*: Я по лісі...
Там вороння... *(кричить)*: Хлопці, вперед!!

ВІРА — *(лягає побіч нього й успокоююче)*: Цить... Цить,
сердего...

ЧЕТАР — *(тихо, ридаючи)*: Мамо... Мамусечко... *(зати-
хає зовсім)*.

*(А денікінці розбісались. Стукіт і прокльони заглушують го-
мін природи. Наріз різкий вистріл прошибає все. Водночас
скавучання собаки вривається болісним ляментом, що зараз
затихає...)*

ВІРА — *(жалісно)*: Бурка вбили!

ДІДУСЬ — *(притишено)*: Цить... Ще почують, а тоді
й нам не пропустять...

(Водночас забрязчала розбита шибя. Посипалося по хаті шкло...)

ВІРА — *(швидко розмотує своє волосся й розкидає в не-
ладі по постелі)*: Господи, змилосердися над нами...!

ГОЛОС — *(скажено, люто)*: Слішал?! Аткрой двер!

ВІРА — *(шепотом)*: Ідіть вже, дідусю...
(Дідусь шепоче молитви й погладу виходить до сніней).

9. Ява.

(Втихає нагальне стукання. Чути скрипінт засуви).

ГОЛОС — *(зайлий, розбішений)*: Чому ти скорше не відчинив?!

(Водночас їдкий ляскіт нагая пронизує повітря...)

ГОЛОС ДІДУСЯ — *(покірний, просячий)*: Не бийте, ваше благородіє... Твердо спав...

ГОЛОС: От, скотина! Твердо спав! Таж небіжчик піднявся б! Хто в тебе в хаті?

(Та не жде денікінець на відповідь, тільки напрасно входить у світлицю).

10. Ява.

ДЕНІКІНЕЦЬ — *(нагально)*: Чому ти світло погасив?!

ДІДУСЬ — *(входить за ним, покірно, прибито пригнутий)*: Протяг погасив, ваше благородіє... Шибка розбилася...

ДЕНІКІНЕЦЬ: Світи сучий, сину!

ДІДУСЬ: У мене...

ДЕНІКІНЕЦЬ: Мовчи! Світи!

(Дідусь тремтяче світить каганець. Денікінець уважно розглядається по кімнаті й задержує погляд на постелі, на якій розкинено лежить Віра... Тривога погасила їй рум'янець, а з сильно заплющеними очима подабає на вмираючу...)

ДЕНІКІНЕЦЬ: А-а-а... То у тебе дівчина... *(счутовано захрипів і аж нагнувся до переду).*

ДІДУСЬ — *(намагається байдууже)*: Вона важко хворує... У неї тиф... Пятнистий тиф...

ДЕНІКІНЕЦЬ — *(нагально подається до дверей і обурено)*: Чому ж ти про це швидше не сказав?! От, сукий син! *(і прожогом вибігає з кімнати).*

ДІДУСЬ — *(складає моляче долоні)*: Слава Тобі, Господи...

11. Ява.

ГОЛОС — *(з надвору)*: Старик! Ходи сюди!

(Дідусь помалу йде до порога й пристає...)

ГОЛОС — *(нетерпляче)*: Який чорт тебе там бачить!
Ходи ближче!

(Дідусь виходить. Віра трошки підносить голівку й надслухує...)

12. Ява.

ГОЛОС: Далеко звідсіля до села?!

ДІДУСЬ: Ні, ваше високоблагородіє... Зо дві верстви...

ГОЛОС: Поведеш нас!

ДІДУСЬ — *(покірно-моляче)*: Ваше високородіє, у мене дитина вмирає... Хто ж її догляне...? Хто ж очі замкне, як...

ГОЛОС — *(крикливо-ненависно)*: Веди, а то...! *(ляснув нагай)*: Ти мерзенний петлюрівце! Сашка, пильнувати мені його по дорозі, а коли б посмів утікати: куля в лоб!

(Хвилину тупотять кінські копита, брязчить зброя... Врешті лишається тільки хлюпіння й шум тучі...)

13. Ява.

(Віра хвилину надслухує, врешті зривається з постелі, біжить до сіней, зачиняє на засуви двері й знову вертається...)

ВІРА — *(слізно)*: Бідний дідусь... Били його... А тепер ще й потиняли з собою... *(нараз схлипує, падає на коліна й сильно)*: Боже, чи довго ще нам жити в тривозі?! Чи довго ще нами поневірятимуть вороги?! Коли обявиться Твоя справедливість?!

ЧЕТАР — *(непритямно, крикливо)*: Вперед!! На штики!

ВІРА — *(кидається до постелі)*: А я й забула! *(бере швидко платок мочить його у воді, викручує й прикладає до чола раненого).*

(Четар хвилину белькоче щось незрозумілого, врешті упокоюється. Віра присідає побіля постелі на стільці й, задивившись у його полотняне обличчя, помалу починає дрімати... Врешті засипляє.

На дворі, крізь шум тучі, пробивається глухе гудіння гармат).

ЧЕТАР — (свідоміє, широко розкриває очі й ледви чутним голосом): Де я... (помалу, тяжко розглядається): То я не в лісі... Я в хаті... (хвилину мовчить, врешті понуро): Гудять гармати... Десь недалеко битва... (одчайоно): Невже ж допав Денікін наш табір недужих і мордує?! Мордує безсильних, повалених тифозною гарячкою?! Боже! Боже! (хвилину прислухується гудінню, нарешті розжалено): Чому я не між ними?! Я хочу з ними вмирати! Я хочу... Ні! Я молю, благаю Тебе, Боже, зроби так, щоб я знову був з моїми братами! Щоб знову станув з ними в одному ряді, до боротьби з клятою москвою! (знову прислухується): А як коли прийде мені погинути, то хай там, на полі слави...

(Тихше, обезсилився... Тільки горіючі зіниці німою, але безтяменною мольбою вдивляються в Ікони... Нараз Віра, крізь сон, ворухнулася... Здрігнувся четар й нагально хоче піднятися, та з зойком паде споворотом на постелю...)

ЧЕТАР — (тихо): Хто біля мене...? (хвилину лежить нерухомо, врешті помалу-обережно повертає голову й аж скрегоче з болю...): А-а... Як болить... (нараз счудовано): Дівчина! Це дівчина при мені...! (помалу-помалу кладе свою долоню на розкинене волосся Віри й гладить його нестливно): Що тобі тепер сниться, дівчино...? Всміхаєшся... По якому світі мрій тепер гуляєш...?

(Десь здалека відгукнулися гармати... Раз-у-раз...)

ЧЕТАР: Стріляють... Десь далше наших добивають... Боже, змилосердися...! (по хвилині, одчайоно): Мрій, дівчино, сни...! Про щасливі дні, веселі години. Гуляй, дівчино, по зелених, завітчаних степах, яких не діткнувся

ще глум, не зросила невинна кров. Іди, блукай душею по гаях, борах. Прислухайся їхній бесіді про щастя, про кохання, про братерство... Спішися, доки ще вітер з України не заніс там думу про горе, про насилу...

(Гармати на добре розгуділися... У віконце зазирає сірий світанок... Щораз сміливіше, щораз певніше, ясніше...)

ЧЕТАР — *(нагально сідає на постелі)*: Я мушу там! З ними! Разом умирати!

ВІРА — *(зривається й придержує його, та він уже сам безцільно паде на постелю)*: Боже, я заснула!

ЧЕТАР — *(белькоче)*: Я мушу... Мушу... Мамо...! *(нараз сміється)*: Музика грає! Музика! *(щось ще белькоче, та незрозуміло, врешті затихає й нерухоміє)*.

ВІРА — *(самодокірливо)*: Добра з мене пістунка...! Заснула! *(поправляє постіль і знову прикладає платок до голови четаря)*.

(На дворі вже ранок. Сірий, осінний... Під хатою чути гомін кроків...)

ВІРА — *(стривожено кидається до віконця, та зараз у спокоюється й радісно)*: Дідусь вертає! *(біжить до сіней відчинити двері)*.

14. Ява.

(Входить дідусь, а за ним Віра. Дідусь понуро-тяжко йде до лави й сідає. На обличчі старого пересуваються понуро-чорні мисли...)

ВІРА — *(припадає до нього й слізно)*: Дідусю...!

ДІДУСЬ — *(хвилину мовчки гладить голівку дівчини врешті безгучно)*: У селі повно денікінців... Грабують, бють... Дівчата в ліс вивтікали...

ВІРА — *(сильно-певно)*: Не журіться, дідусю, переможуть їх наші!

ДІДУСЬ — *(гірко)*: Переможуть... А за цей час кривда кров виссе.

(Хвилину мовчать... Віра заплітає коси...)

ДІДУСЬ: На дяківці був Олекса...

ВІРА — *(радісно)*: Ви бачили його?!

ДІДУСЬ *(понуро)*: Ні... Звідтам з Охрімовим Іваном подався до нас, та по дорозі, серед ночі налізли на денікінців...

ВІРА — *(залякано)*: Дідусю...!

ДІДУСЬ — *(понуро)*: Івана підстрілили й зловили...

ВІРА — *(ледви прошепотіла)*: А Олекса...?

ДІДУСЬ: Не знаю... Певно втік...

ВІРА — *(повздержує долоньями розхвилюване серце)*: Боже... Боже...

(Нараз обидвоє кам'яніють. Під хатою задудоніли кроки...)

ВІРА — *(перша опам'яталася)*: Вийдіть...! Вийдіть, дідусю!

(Дідусь швидко виходить. Віра заступає собою дорогу до постелі...)

15. Ява.

ГОЛОС — *(радісно)*: Дідусю!

ГОЛОС ДІДУСЯ — *(так само)*: Олексію!

(Віра нараз хитається на ногах і опадає на крісло. Попереднє напруження зовсім її ослабило... Затулює личко в долоні...)

ГОЛОС ДІДУСЯ: Ходи в хату, хлопче, бо ще хто тебе підгляне...

16. Ява.

(Дідусь входить перший, та нараз різко повертається в дверях і заступає їх собою).

ГОЛОС ОЛЕКСИ — *(здивовано)*: Що вам, дідусю?

ДІДУСЬ — *(приглушено)*: У мене в хаті ранений...

(Віра зривається й знову стає в обороні...)

ГОЛОС ОЛЕКСИ — *(різко)*: Хто? Наш?

ДІДУСЬ — *(непевно)*: Ні...

ГОЛОС ОЛЕКСИ — *(хиже-ненависно)*: Так ворог?!
Золотопагонник?!

ДІДУСЬ — *(тихо)*: Галичанин...

(Хвилина напруженої тиші...)

ГОЛОС ОЛЕКСИ — *(лагідно - чисто)*: Галичанин... Дідусю, він нам не чужий. Це ж наш брат!

ДІДУСЬ: Так брат... *(і відступає від порога)*.

17. Ява.

(Входить Олекса. Струнко-рослий, бистрий як орел. У руках держить кріє. За поясом позатикані кінджали й револьвери. Одіж на ньому трохи військова, трохи селянська).

ВІРА — *(кидається в його розтворені ранена)*: Братіку!

(Хвилину стоять в обіймах. Дідусь підходить до постелі й пильно приглядається раненому, шукає живчика...)

ДІДУСЬ: Гарячка опадає. Дасть Бог, ще подужає...

ОЛЕКСА — *(помалу підходить до постелі й пильно-уважно приглядається четареві)*: Я його мабуть знаю... *(ще більше нахилиється і схвилювано)*: Так, це він... Хвороба змінила його... Це певно він. Мій спаситель...! Нарешті відшукав його...!

ВІРА: Хто ж це, братіку?

ОЛЕКСА: Він урятував мені життя. У бою вирвав з рук смерті. Це четар Білинський.

(Дідусь, що саме держав руку четаря в своїй долоні, притиснув її вдячно до своїх уст...)

ВІРА — *(припадає до брата)*: Розкажи нам про це!

ОЛЕКСА: Зараз, тільки роздягнуся, бо ще хто наскочить на готового повстанця... *(виходить з кімнати)*.

18. Ява.

ВІРА — *(радісно-тріюмфуюче)*: Я ж причувала, дідусю!

ДІДУСЬ: Бог справедливий, дитинко... Вельми ласкавий..

(Віра заходитьсь коло раненого, дідусь шепоче молитву).

19. Ява.

(Вертає Олекса. Уже не грізний повстанець, але звичайний, мирний селянин...)

ОЛЕКСА — (сідає на лаві й по хвилині мереже спогад):
Прийшли до нас голі, голодні, без набоїв... Оці галичани... Навіть не віддихнули по смертельних дужаннях на галицькій землі, а вже підхопили гасло нашого отамана Петлюри й рванули на нового ворога, на большевиків... Який був їхній удар, про це певно й ви знаєте...

ВІРА: Ми ж на власні очі бачили!

(Дідусь тільки головою потахнув).

ОЛЕКСА: „Через Київ веде дорога на Львів!“ заспівало їм у душі, а була це така радісно-певна пісня, що заглушила навіть скрегіт смерти... В короткому часі потужні, галицькі груди розбили большевицькі дивізії й увійшли в серце України, у Київ... Та там, у ньому стрінулися з новим ворогом, з Денікіном, з його, антантськими грішми виготовленими, дивізіями...

ДІДУСЬ — (тяжко): Бог би їх скарав!

ОЛЕКСА: Так, певно скарає! Але не вони зломали оцих героїв. Не їм припала ця честь. У ряди галицької армії вкрався ще один ворог. Лютий, безпощадний і не поборний... Тиф... Пятнистий тиф...! Тепер сотнями денно вмирають по лічницях. Тисячами залягають болотнисті шляхи, а кудюю перейдуть, то лишають за собою ліси хрестів...

ВІРА: Боже... Боже...

ОЛЕКСА — (по хвилині): Під Староконстантином, там де обидві наші армії, петлюрівська й галицька, проломали остаточний опір большевицьких банд, там я у наступі дістався поміж трьох червоноармійців... Одного з них поклав я штиком, та другі два прискочили до мене... Один штик я відтрутив дулом кріса, та приклад

другого червоноармійця зашумів над моєю головою... Я примкнув очі... Ждав страшного удару, якого жадним чином не міг оникнути... Смерть зареготалася наді мною... Та за скоро ликувала... Чомусь так довго треба було ждати на неї... Врешті я відкрив очі й побачив моїх ворогів у крові, а по їхніх трупах гнав у дальшу атаку мій спаситель, оцей четар...

(Віра нестливно почала гладити блідую руку четаря... Дідусь похилив голову й впрямку задумується... Олекса не спускає погляду з обличчя четаря...)

ОЛЕКСА — *(журливо)*: Що йому, дідусю?

ДІДУСЬ — *(підносить голову)*: Прострілені груди...

Багато крові з нього сплило...

ОЛЕКСА: Чи подужає?

ДІДУСЬ — *(понура)*: Бог один знає...

(Знову тиша...)

ОЛЕКСА — *(понура)*: Я мушу завтра досвіта в ліс...

(Дідусь і Віра нагально підносять голови й стривожено вдивляються у нього...)

ОЛЕКСА — *(одчайсно)*: Так, дідусю, знову в повстанці...

ДІДУСЬ — *(докірливо)*: Ти ж був у нашій армії...

ОЛЕКСА — *(глухо)*: Був... Так, по вчорашній день був... Та вишло таке, що треба було покинути її ряди...

ВІРА — *(сильно)*: Олексію, це ж сором!

ОЛЕКСА: Так, сестро, сором... Та не мій це сором...

І не один я це зробив...

ДІДУСЬ — *(нетерпляче)*: Говори ж, що сталося?!

ОЛЕКСА — *(понура)*: Наші армії розпадаються... Шукають союзників... Галичани Денікіна...

ДІДУСЬ — *(нагально перебиває)*: Це ж зрада!

ОЛЕКСА: Так, зрада... Та нічого іншого їм не лишається... Вони ж тепер тільки походом мерців... Рятуються... Інакше перебили б їх золотопагонники без одного вистрілу...

ДІДУСЬ — *(вперто-понуро)*: Це зрада... Зрада всього найсвятішого... Зрада всенародньої ідеї... Зрада рідних братів, наддніпрянців...

ОЛЕКСА — *(спускає голову й ще понуріше)*: Наддніпрянська армія знову ж переговорює з поляками...

*(Настає смертельна тиша... Усі голови клоняються понуро...
Кожний товче свої чорні думи сорому...)*

ОЛЕКСА: Не всі ми на це погодилися... Не всі ще втратили віру в свої власні сили... Підемо у ліси, перемінимся у скажених вовків і ночами дертимемо шкуру з усіх наїздників, що звалилися на нашу бездольну батьківщину!

ДІДУСЬ: Хай вам Бог допоможе... *(робить у сторону онука знак хреста)*.

ВІРА — *(складає долоні наче до молитви)*: Хай вам Бог допоможе...

ОЛЕКСА — *(сильно)*: Допоможе!

З А С Л О Н А.

ДРУГА ДІЯ.

1. Ява.

(День. При вікні сидить Віра й щось шие... Четар спить...)

ЧЕТАР — *(відчанняє очі, розглядається по кімнаті й тихо-немічно)*: Де я...?

ВІРА — *(нагально схоплюється аж шиття паде на землю)*: Боже! *(та зараз опановується, швидко підходить до ліжка й ніжно)*: Не відзивайтесь більше...! Вам не вільно говорити... Ваші легені ще за слабі...

ЧЕТАР: У кого я...?

ВІРА — *(рішуче)*: Перестаньте! Я вам усе розповім.
(Дівчина присідає на кріслі, що побіля ліжка. Четар вдивляється у неї...)

ВІРА: Цьому шість тижнів тут бій був...

ЧЕТАР — *(здивовано повтарає)*: Цьому шість тижнів...! Щож зо мною за цей час діялося...?

ВІРА — *(нетерпляче)*: Просила ж я вас, щоб не розговорювалися! Це ж вам дуже шкодить!

ЧЕТАР — *(благаючи)*: Оповідай...

ВІРА: А будете мовчати?

ЧЕТАР: Буду...

ВІРА: Памятайте, бо інакше дідуся закличу, а він не знає жартів!

ЧЕТАР — *(нетерпляче)*: Оповідай...

ВІРА: Бій ішов поміж нашими й золотопাগонниками... Я з дідусем тоді в селі була... Другого дня, коли на світі вже застигла тиша, ми пустилися домів... Ми йшли стежками, понад Чорний Яр... Над ним гайвороння кружляло... Ми спішилися, щоб якнайскорше перейти це понуре

місце... Нараз зойк почули... Крик смертельного болю й тривоги... Ми догадувалися, що там на дні яру діється... Зійшли до нього й вас знайшли... Неприсяжного... Сігнали ворона, що вже близько заглядав вам у вічі й принесли вас тут, до нас...

ЧЕТАР — *(вдячно-гаряче)*: Вірочко... Вірочко...

ВІРА — *(безмірно здивована)*: Ви знаєте?

ЧЕТАР: Раз у ночі дідусь вас так кликав... Гармати гуділи... Ви мені води подали...

ВІРА — *(стривожившись)*: Боже мій! То я замість уважати, щоб ви не говорили, сама вас до цього споную!

ЧЕТАР — *(блідо всміхається)*: Нічого... Мені так добре...

ВІРА — *(благаючи)*: На милість Божу, дайте спокій!

ЧЕТАР — *(тихенько)*: Добре... Добре... *(помалу висуває свою руку, дівчина з своєю йде їй назустріч і обидві долоні вдячно сплітаються...)*

(Мовчать... Тільки очі, що гаряче впились у себе, доспівають мелодію сердець...)

2. Ява.

(Двері нагально відчиняються й стає в них дідусь. На його обличчю малюється безпам'ятна тривога).

ДІДУСЬ — *(хрипко)*: Віро! Золотопагонники!

ВІРА — *(зривається)*: Дідусю!

ДІДУСЬ — *(швидко)*: За нього не бійся...! Галичани тепер їхні союзники! Швидко ховайся на під! Скорше!

(Віра кидається до дверей. Четар нагально присідає на постелі).

ДІДУСЬ — *(за нею)*: Загребися глибоко в сіно! Про мене не бійся! Вже я дам собі з ними раду! *(виходять).*

3. Ява.

ЧЕТАР — *(розхвилювано)*: Я союзник...! Золотопагонника...! Брехня! Підла брехня! *(ще щось хоче говорити, та неміжно паде споворотом на постелю).*

4. Ява.

(Здалека доходить спів... Мелодія царського гімна... Вертає дідусь).

ЧЕТАР — (хрипко): Брехня...! Брехня...!

ДІДУСЬ — (понура): Яка брехня...?

ЧЕТАР — Галичани союзниками Денікіна...!

ДІДУСЬ — (мякше): Успокойтеся... Опісля все вам розкажу, виясню... Тепер не до цього... (іде до вікна й заглядає).

(А спів наближається... Щораз ближче, виразніше... Хрипкі, вояцькі голоси запановують над тишею бору...)

СПІВ: „Боже, царя храні!

Сильний, державний,

Царствуй на славу, на славу нам!

Царствуй на страх врагам,

Цар православний,

Боже, царя храні!

(За вікном чути стукітню кінських копит, дзвонкітню зброї... І вози заскрипіли... Четар лежить блідо-німо... Дідусь понуро визирає крізь віконце й німо числить устами...)

ДІДУСЬ — (до себе): Тридцять два ряди вершників... Тепер підводи з піхотинцями... Одна... Друга... Третя... Четвер... Ов! А це що? Перевернулася! Колесо зломалося...! Ідуть до мене! (нагально відходить від вікна).

ГОЛОС — (нетерпляче під хатою): Хазяїн! Хазяїн!

ДІДУСЬ — (без поспіху): Іду... Іду... (виходить).

5. Ява.

ГОЛОС: Старик, маєш віз!

ГОЛОС ДІДУСЯ — (покірний): Ні, ваше благородіє, не маю...

ГОЛОС: Брешеш!

ГОЛОС ДІДУСЯ: Ваше високоблагородіє, я бідняга...

ГОЛОС: Ще побачимо, як покушаєш нагайки! (водночас лянула нагайка).

ГОЛОС ДІДУСЯ — *(болісно-обиджено)*: Боже!

(Роздається вдруге лускіт нагая... Водночас чути нагальну тупітню).

2. ГОЛОС Стійте, Балаганов! Здержіться! Навіщо зараз бити?! Як не має, то звідкіля візьме?! Подивіться на його хазяйство, яке воно убоге! І бити такого дідуся...

1. ГОЛОС: Нічаво! Це все мазепинські накорінки! Частіше виправлятимеш їхню шкіру, то бунтівнича вдача помякшає!

2. ГОЛОС — *(сильно)*: Оставте його!

ГОЛОС ДІДУСЯ: Не маю, ваше високородіє... Кле-
нуся Богом...

1. ГОЛОС — *(грубо)*: Ха-ха-ха! Свідчився циган...

2. ГОЛОС — *(різко перебиває)*: Пане поручнику, їдьте далі з підводами за відділом, а я з кількома солдатами полишуся при зломаному возі! Як прийдете в село, зараз же пришліть сюди колесо!

1. ГОЛОС: Харашо! Та ви, пане лікарю, уважайте з тими хахлами! Це все „бунтофщікі“! До побачення! *(знову кінська тупітня, знову рідшили вози...)*

(Хвилину тиша, тільки вози...)

ГОЛОС ЛІКАРЯ — *(вічливо)*: Дядьку, пустіть мене в хату огрітися...

ГОЛОС ДІДУСЯ — *(незпокійно)*: Ваше високородіє, у мене в хаті недужий...

ГОЛОС ЛІКАРЯ: Недужий?! Харашо! Я ж лікар, може трохи пораджу.

ГОЛОС ДІДУСЯ — *(по хвилині)*: Увійдіть, ваше високородіє...

6. Ява.

ЛІКАР — *(входить і витається)*: Здраствуйте.

(За ним входить дідусь. Четар, коли побачив гостя в денікінському однострою, підноситься на постелі й притулюючись до

стіни мірять його гордовитим поглядом... На привіт не відповідає).

ЛІКАР — (з добрячим, вибачливим усміхом підходить до четаря): Це ви, той недужий?

ЧЕТАР — (холодно): Я четар української, галицької армії!

ЛІКАР — (радісно-дружньо витягає до нього руку): Прекрасно! То ми союзники!

ЧЕТАР — (не приймає долоні лікаря, хоче ще глибше перед нею цофнутися, та стіна не пускає. Тоді вороже): Які ми союзники...? Чи в поневолюванні й у топтанні всіх святощів українського народу?! Чи в мордованні його найкращого й найідейнішого квіту?! Чи в грабежі його рідної землі?!

ДІДУСЬ — (спершу не знає що робити, врешті нагально виступає вперед і голосно): Ваше високородіє, не слухайте його! Він у гарячці! Він не знає, що говорить!

ЛІКАР — (відсуває дідуса): Успокойтеся... Він добре знає, про що говорить... (до четаря): Я розумію вас, пане старшино. Розумію трагедію, що діється у вашій душі... Та що робити? Вища сила потужніша від наших почувань і насилу приневолює собі підчинитися... Так тепер і з нашим союзництвом...

ДІДУСЬ: Ваше високородіє, четар про союз галицької армії з Денікіном ще нічого не знає. Шість тижнів лежав без памяти... Щойно сьогодні вперше прочувся...

ЛІКАР: А-а, так... Прикре пробудження... Та лишім це... Пане четарю, може дозволите себе оглянути? Я ж лікар, у мене не має поміж хворими ворогів...

ЧЕТАР — (паде безсильно на постелю й повтаряє боляче): То це правда...! Правда...!

ЛІКАР — (витягає з кишені термометер й ніжно вкладає його за пазуху четареві. Нараз скрикує): То ви були ранені!

ЧЕТАР: Так, денікінська куля прострілила мені легені...

ЛІКАР: Прострілила! Значить навскрізь?

ДІДУСЬ: Так, навскрізь... Другого дня по боротьбі я знайшов четаря в лісі...

ЛІКАР — *(ще більше здивовано)*: Другого дня?! Це подає на байку! А уплив крови?!

ДІДУСЬ — *(покірно)*: Бог дав...

ЛІКАР: То дійсно... *(витягає термометер, дивиться на нього, опісля прикладає вухо до грудей четаря)*: Прошу задержати віддих... Так... Тепер прошу віддихати глибше... Так... *(підноситься)*: Ви ще перейшли й запалення... Дійсно Божа воля... Хто вас лічив?

ЧЕТАР: Оцей дідусь.

ЛІКАР — *(до дідуся)*: Ви?!

ДІДУСЬ — *(зdvигає раменами)*: Божа воля...

ЛІКАР: Якже ви лікували?!

ДІДУСЬ: Божа воля й ласка...

ЛІКАР: Дивні ви, знахорі, важко від вас чогось довідатися... Та й я, лікар, хочу чимось прислужитися... Дам вам, четарю, порошоків...

ЧЕТАР: Спасибі...

ЛІКАР — *(іде до дверей)*: Я зараз верну, тільки загляну на віз до моєї аптечки. *(виходить)*.

7. Ява.

ЧЕТАР — *(прититено)*: Де Вірочка?

ДІДУСЬ: Не журіться, вона добре сховалася.

ЧЕТАР: Там солдати...

ДІДУСЬ — *(заглядає крізь віконце)*: Вони всі коло свого воза... Занадто ним зажурилися...

(Чути кроки...)

8. Ява.

ЛІКАР — *(входить)*: Ось вам порошки. Від них перестануть болі голови, та й шум у вухах. Три рази денно по одному порошку...

ЧЕТАР: Спасибі.

ЛІКАР — *(весело)*: Дідусю, погостуйте трохи мене. Почастуйте гарячим чаєм. Так уже за ним стужилося... *(змучено сідає на лаві)*.

ДІДУСЬ: Дуже радо, ваше високородіє... *(виходить)*.

9. Ява.

ЧЕТАР: Де тепер галицька армія...?

ЛІКАР: На відпочинку... До боротьби вона зовсім нездатна... Пошесть її зідає...

ЧЕТАР — *(понуру)*: Пятнистий тиф...

ЛІКАР: Так... Тепер саме дійшов до вершка своєї погубної сили... Галицька армія боса, голодна, майже гола й ще без санітарного запотребовання...

ЧЕТАР — *(слізно-одчайно)*: Боже... Боже...

ЛІКАР — *(понуру)*: По вас хоч слава полишиться, а по нас...

ЧЕТАР: Про що ви говорите?!

ЛІКАР: Про нас, денікінців...

ЧЕТАР — *(нагально)*: Якто? Ця армія Денікіна, найбагатша й найкарніша, близька упадку?!

ЛІКАР: Так... Помилка Денікіна що до вас українців, що додала нам ще одного ворога, большевики, а врешті рабівничі інстинкти наших старшин, що нічого не занекали, щоб наставити вороже проти себе тутешнє населення, згубили армію антанти...

(Хвилина понуруї тиші... Входить дідусь з горнятком чаю).

10. Ява.

ДІДУСЬ: Пийте, ваше високородіє.

ЛІКАР — *(гірко)*: Дідусю, ви перші на цій землі добровільно й ввічливо почакували мене чаєм...

ДІДУСЬ: А ваше високородіє перший з армії Денікіна, що не почакував мене нагаєм, ще й оборонив від побоїв.

ЧЕТАР: Пане лікарю, який буде кінець цього страшного танку смерти на цій нещасній землі... ?

ЛІКАР: Це вже ясно, пане четарю. Червона язва за-
панує над Сходом.

ЧЕТАР — (*хрипко*): Що...?!

ЛІКАР: Не розумієте? То я вам скажу ясно: Боль-
шевики запанують над давньою російською імперією.

ЧЕТАР — (*жашливо*): Ні! Це неможливе!

ЛІКАР: Нemoжливе? Скажіть мені, хто їм у цьому
перешкодить? Ви, галичани, армія мерців? Може ваш о-
таман Петлюра з своїми повстанчими групами? Таж
большевики їх виберуть по одній, як добра хазяйка
огірки! А врешті ми, біла армія? Погорджувані й знена-
виджені всіми народами Росії царські опричники?! Що
тепер, наче похоронярі, вигукуємо по ваших шляхах
царські гимни, намагаючись відтворити старі, заниділі
почування до „єдиної, неділимої“! Ні, четарю, не в силі
ми проти цих, що розпоряджають скарбом приманчивих
гасел! Хто опреться лелійній ідилії під скиптром всево-
лі, всерівности й всебратерства?! Скажіть, хто?! Чи може
здеґеноерована аристократія, що вміє тільки вигріватися
над заграничними морями?! А може бюрократія вели-
чезного апарату російської імперії, що знає тільки обкра-
дати державу й брати хабарі?! Чи може простий люд,
селяни й робітники, що від віків уже жаждуть, одні землі,
а другі кращого й певного заробітку?! Це вони саме
здавлять усі намагання затерти гасла здійсненого сну!

ЧЕТАР — (*крикливо*): А інтелігенція?! Оцей найцінні-
ший елемент кожньої нації! А свідомість народа?! Довго
неволеного, мученого народа!

ЛІКАР: Самообманюєте себе! Інтелігенція! Свідомість
національна довго неволеного народа! Ви без розум-
ного проводу! Спізненими універсалами вашого уряду, ви
дали підвалини під большевицьку перемогу! А де, цей
ваш свідомий народ?! Де питаю? Якби стояв при вас,
то вже давно позамітали б ви сліди за ворогами вашої
державности! Ваш народ збаламучений соціальними кли-
чами! Він ще сьогодні може нерішений, та вже завтра

отверто стане при тих, що признали йому землю! При большевиках!

(Замок лікар і нервозними рухами потюває чай... Четар немично розкладає на постелі руки... Дійсність занадто ярко станула йому перед очима... Дідусь крадькома стирає сльози...)

ЛІКАР — (мякко): Не встидайтеся, дідусю, своїх чистих сліз... Не сороміться таких сліз... Памятайте, що з таких сліз, що з саможертвенної крові ідейників по літах зродиться нове покоління, а з нього вийде людина-бог! Провідник, що буде виявом бажання усього народу й що зуміє ці його духові бажання перетворити в діло!

ЧЕТАР — (рішуче): Напевно вийде!

ЛІКАР: Оці ваші визвольницькі змагання будуть гранітною підвалиною до великої будівлі Будучого! Ще ніодна будівля не станула пезно й тривко на самій сирій землі. А до самодержавницької будівлі треба підвалини-традиції. Покоління, виховані на її величі, при новій праці не поважаться змарнувати ані краплини цілющого вапна, ані порошини нестертого залізо-бетону...

(Знову тиша... Повна бажання й сподівання на Будуче...)

ЧЕТАР — (тихо): Лікарю, хто ви...?

ЛІКАР: Я... з Грузії...

(Четар братньо-щиро витягає до нього свою правицю. Дві долоні кріпко стиснулися. Сини двох поневолених народів зрозуміли своє горе, свої бажання й намагання... У сінях задудоніли тверді кроки...)

11. Ява.

(В дверях стає солдат).

СОЛДАТ: Ваше високородіє, хвура вже зладжена!

ЛІКАР — (підноситься): Харашо, зараз їдемо! *(киває на солдата рукою).*

(Солдат виходить).

12. Ява.

ЛІКАР — *(витягає руку до прощання)*: Прощайте, друзі...

ДІДУСЬ — *(притишено)*: Пане лікарю, останьте тут з нами...

(Лікар здивовано видивляється на дідуся...)

ДІДУСЬ — *(приступає до нього ближче й ще більше притишено)*: Там, у селі смерть... Лишіться тільки на цю ніч...

ЛІКАР: Знаю... Та що діяти...? Обов'язок.

ДІДУСЬ — *(налягало)*: Зістаньте... Тільки на цю ніч...

ЛІКАР — *(рішуче)*: Прощайте. Я вже звик. Не сьогодні, то завтра! Це навіть краще від цього собачого життя! Прощайте, четарю! *(ще раз подає руку й з поспіхом виходить)*.

ЧЕТАР — *(з жалем)*: Прощайте...!

(Дідусь по-малу-понуру виходить за лікарем...)

13. Ява.

(Вбігає Віра).

ВІРА: Гості мали?

ЧЕТАР: Так, Вірочко. Пригода їм з колесом сталася, та й задержалися у нас.

ВІРА: Але довго-довго...! Уже хотіла вилізти з криївки! Так неспокійна була... А як тобі?

ЧЕТАР — *(тиняво)*: Мені... Добре... Казав лікар, що вже зовсім добре...

ВІРА — *(здивовано)*: Лікар? Який лікар!?

ЧЕТАР: Цей наш гість...

ВІРА — *(з неймовірною радістю)*: Казав, що ти вже подужав?!

ЧЕТАР: Так, і ліками обдарував...

ВІРА — *(паде навколінки коло ліжка й вдячно-моляче складає долоні)*: Боже, який Ти добрий...!

ЧЕТАР — *(зворушено)*: Вірочко...! *(бере її руки й покриває їх поцілунками)*: І тобі належиться подяка: Ти ж не відступала мене!

ВІРА — *(нагально відбирає йому свої долоні):* Лиши це! Лиши, мій коханий...! *(похиляється над ним і наближає до нього свої усточки...)*

(Четар ловить дівчину в обійми й уста обидвох лучаться в гарячому поцілункові... Нараз роздаються в сінях кроки... Віра відскакує від постелі... Входить дідусь...)

14. Ява.

ДІДУСЬ: Зимно на дворі. Бере приморозок.

(На дворі вечоріє... Четар і Віра заклопотано мовчать...)

ДІДУСЬ — *(сідає на лаві й понуро):* Темна ніч буде...

(Нараз всі застигають. Хтось в сінях рипнув дверми...)

ДІДУСЬ — *(напружено вигинається до дверей):* Хто там?! *(встає).*

(Водночас двері відчиняються й стає в них Олекса).

15. Ява.

ВІРА: Олекса!

ОЛЕКСА — *(входить і замикає двері):* Добрий вечір.

ДІДУСЬ: Налякав ти нас...

ОЛЕКСА: Не я вас налякав, але теперішні, непевні часи так нам напiali нерви...

ДІДУСЬ: Віро, засвіти каганчик.

ОЛЕКСА: Ні! Не треба цього, дідусю. Не хочу, щоб хто й подумав, що я був у вас...

ДІДУСЬ: То я вийду стерегти...

ОЛЕКСА: Не треба, на дворі я полишив моїх людей...

(Хвилину тиші... Віра присідає на постелі... Щораз більше темнішає... Затираються силуетки приляжних...)

ОЛЕКСА: А як ваше здоров'я, четарю?

ЧЕТАР: Спасибі... Вже зовсім добре...

ОЛЕКСА: Ми дуже турбовалися вами, та вже найбільше Вірочка...

ЧЕТАР: Вибачте, та я вас не пізнаю...

ОЛЕКСА: Очевидно що ні. Ви мені життя врятували. Під Староконстантиновом...

ЧЕТАР: Не пригадую собі цього...

ОЛЕКСА: Але я це добре памятаю. Спасибі вам. Вибачте, що так пізно, та не міг я вас відшукати...

ЧЕТАР: Ви здається помиляєтеся що до особи.

ОЛЕКСА: Хіба б ви не були четарем Юрієм Білинським?

ЧЕТАР: Я...

ОЛЕКСА: Бачите! Нарешті вдалося мені вам подякувати! А я вас так довго шукав! Аж тут... У моїй рідній хаті...!

ЧЕТАР: Це ваша рідна хата?!

ОЛЕКСА: Я є братом Віри...

ЧЕТАР: То ми вже розплатилися! За мою прислугу, котрої собі зовсім не пригадую, відплатили мені ваші рідні так щедро, що цього не забуду до віку. *(подає руку Олексі).*

ДІДУСЬ: Роздягайся, сину. Зараз Віра забереться до вечері.

ОЛЕКСА: Не до вечері мені тепер, дідусю. Чи переходили сюдою денікінці?

ДІДУСЬ: У саме полудне. Закваторювалися в селі.

ОЛЕКСА: Не знаєте скільки їх було?

ДІДУСЬ: Тридцять два ряди вершників...

ОЛЕКСА: А піхотинців не було?

ДІДУСЬ: Були, їхали на підводах. Та я не міг їх зрахувати, бо трапилася їм пригода перед самими нашими ворітьми...

ОЛЕКСА: Яка пригода?

ДІДУСЬ: Розсипалося їм колесо.

ОЛЕКСА: Ми вже їх дві добі переслідуюмо й годі допасти у відповідньому місци...

ДІДУСЬ: То ціла, повстанча група теж тут?

ОЛЕКСА: Так, у Чорній Ярузі. Тепер виловлюємо поодинокі відділи золотопাগонників, що стягаються до Одесси.

ЧЕТАР: Отже роля Денікіна на нашій землі дійсно покинчена?

ОЛЕКСА: Так, четарю. Ще одного ворога поглотила наша земля... Тепер станемо віч-на-віч з большевиками... Треба й їм приготувати могили.

ЧЕТАР: Чому ж всі повстанчі групи не злучаться в одну сильну армію? Тоді б можна було стати твердим забором на границях України й на кожную затію відповісти безпощадним ударом п'ястука.

ОЛЕКСА: І буде так, четарю! Тільки наразі... *(вриває. Під хатою задубоніли поспішні кроки).*

16. Ява.

ПОВСТАНЕЦЬ — *(нагально відчиняє двері й схвилювано-сильно)*: Отамане! Прилісся горить!

(За відчинення дверей долітають алярмючі звуки дзвонів... У вікно помаху заглядає кривава луна...)

ВІРА — *(показує на вікно й з тривогою)*: Боже!

(Четар сідає на постелі й вдизляється в багрянні шибки...)

ОЛЕКСА: *(спокійно-стримано)*: Заалармуй групу! Зустріч на дорозі до села, при виході з ліса!

ПОВСТАНЕЦЬ: Приказ, отамане! *(відходить)*.

17. Ява.

ОЛЕКСА: Це буде останний, денікінський танець! *(швидко відходить)*.

З А С Л О Н А.

ТРЕТЯ ДІЯ.

1. Ява.

(Дідусь у понурій задумі сидить за столом... Четар, що прибраний по селянському сидить на краю ліжка, також важко понурив голову... За вікном тупотять кінські копита, скриплять вози... Від часу-до-часу вибухає брудно-лукава, червоно-армійська пісня...)

ДІДУСЬ — (понуро): І знову те саме... Так у безконечній черзі... Свої—большевики, свої—золотопагонники й врешті знову большевики... Свої ж по ярах, по борах, як звірі перед білим світом поховалися... Коли ж уже раз Бог дасть нам перемогу, коли врешті настане свій рідний, правий уряд?!

ЧЕТАР — (спокійно, але з вірою): Терпеливості, дідусю... Важко нашим ворогам привикнути до думки, що споконвічний раб перестане їм служити... Та наші п'ястуки помалу вбють Москві це в мізок... Чи вона буде біла, чи червона... Визвольницької стихії, дідусю, ще ніодна людська сила в світі не повздержала!

ДІДУСЬ — (по хвилині мовчанки): Стільки ворожої язви вже передавалося, стерлося з лиця нашої землі, а вона, як гриби по дощі...

ЧЕТАР: Це все з невичерпаного, безідейного, людського шпихліра Росії, з азійських, бездонних степів... Колись нашими руками поневолили москалі ті степи, тепер ними стоять на сторожі над нами...

ГОМІН БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ПІСНІ:

„...Дех, високая та директорія,

Ой, а гдеж твоя та територія?...“

ДІДУСЬ — (гірко): Ще й насміхом плюють у вічі! Брудним глуфом розчавлюють душу!

*(Четар мовчить... Тільки п'ястукі затиснув при гарячих ви-
сках... Тиша смертельної зневаги залягла в кімнаті...)*

Знадвору йде гомін глумливої мелодії...

Нараз роздаєт'ся сильний стукіт до дверей...)

2. Ява.

ВІРА — *(вбігає з пекарні й залякано):* Дідусю! Під дверима большевик!

(Дідусь погладу встает й іде до сіней. Четар скоро лягає на ліжку й окривається... Віра сідає при вікні й бере до рук робітку...)

3. Ява.

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ — *(стає в дверях і бистро роз-
глядається по кімнаті):* Здравствуйте!

*(Ніхто йому не відповідає... Настає прикро-нап'ята тиша...
Здалека, знадвору гомін глумливої мелодії...)*

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ — *(входить і з усміхом):* Не бій-
теся, товариші! У мене нема злої волі. Я вступив до вас,
~~щоб~~ про дещо довідатися... *(іде до лави й сідає вигідненько).*

4. Ява.

*(Входить дідусь і собі сідає на лаві. Хвилину клопотлива
мовчанка, врешті знову червоноармеєць...)*

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ — *(до Віри):* Чи це така пиль-
на робота, товаришко? Правда, що ми, красноармейці,
не такі страшні, як про нас говорять?

ВІРА — *(не підносить голови знад шиття й ніяково):*
Та-а... Адже й ви...

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ — *(підхоплює):* Бачиш! То чого
ж так похнюпилася? І ми люди! *(нараз до четаря):* А ти,
товаришу? Що? Нездужаєш? А може...? Ага! Це ти так
певно після погрому! І тобі знать дісталося! Але ж бо
ви тим денікінським бандітам справили лазню!

(Знову всі мовчать... Ніхто не в силі вибитися з гнітучого настрою... Подразнило це большевика...)

ЧЕРВОНОАРМЕЕЦЬ — (різко): Що?! Води в рот набрали?! (та зараз повдержується й м'якше): Чи то в цьому селі так погромили золотопагонників?

ДІДУСЬ: У цьому...

ЧЕРВОНОАРМЕЕЦЬ — (з захватом): От хорошо! (зовсім повертається до дідуся): Розкажи мені, старик, про це. Цікавий я дуже...

ДІДУСЬ — (спершу помалу, монотонним голосом, та чим далі, то щораз їдкіше, щораз ненависніше): Це почалося від того дня, як денікінці по короткій боротьбі відкинули наших галичан і заняли наше село... Уночі в село прийшов їхній відділ... Я мусів провадити їх... Питьма була й плюта... Подорозі налізли на них два наші парні... Одного, Охрімового Івана, підстрелили й зловили... Ждали його тяжкі муки й певна смерть... Та він уночі зарізав своїх обидвох сторожів і себе...

ЧЕРВОНОАРМЕЕЦЬ — (з захватом): От, молодець!

ДІДУСЬ — (заїло): Оттоді заприсягли нам золотопагонники помсту... Може відразу взялися б до нашої шкури, та боялися, замало їх було... Відійшли з чорною затією у злочинних душах... І дійсно вернулися... Яких дві сотні ввалилося в наше село... Тривога впала на нас... Загибала села була певна... Кожній готовився на останній бій, щоб дорого продати своє життя... Тимчасом Бог інакше хотів... Навинулася група повстанців...

ЧЕРВОНОАРМЕЕЦЬ — (здивовано): То й бандіти тут були?!

ДІДУСЬ — (твердо): Жадні „бандіти“! А наші батьки й діти!

ЧЕРВОНОАРМЕЕЦЬ — (утихомирююче): Да... Да... І щож далше!

ДІДУСЬ — (понура й нерадо): До полудня другої днини нестало в селі ані одного золотопагонника...

ЧЕРВОНОАРМЕЕЦЬ — (голосно): Всі лягли?! До ноги?

ДІДУСЬ — *(помалу)*: Одного випустили... Лікаря...

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ — *(з жалем)*: Навіщо?!

ДІДУСЬ: Це добра людина була... Проти волі попав поміж чорносотенців... Це був грузин...

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ — *(схоплюється й наче вжалений)*: Який „грузин“?! Нема жадних грузинів, українців, татарів і іншої сволоти! Є тільки пролетар і буржуй! Приловиш буржуя, так „пад стенку“ його! Жадного співчуття в боротьбі немає! Розумієш?!

ДІДУСЬ — *(понуру)*: Так, тепер ми вже це розуміємо...

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ — *(наче б застановлявся над словами дідуся)*: Да... Да... *(нараз до четаря)*: То ти, товаришу, також гарбав денікінську шкуру? *(і всверлюєся хижже-донитливим поглядом в його обличчя)*.

ЧЕТАР — *(спокійно)*: У селі одного не було, що спочивав би тої страшної ночі...

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ — *(лагідніше)*: Чому страшної? Це була величава ніч! Дві сотні ворогів, наче й не було!

ЧЕТАР: Та ти не числиш наших жертв...

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ: Ну... Так... Та де дрова рубають, там і тріски...!

ЧЕТАР: А нам саме тих трісок жаль...

ЧЕРВОНОАРМЕЄЦЬ — *(сильно)*: Нічого жаліти! Нічого! Раз, і кінець! А тепер уже все буде хорошо! Кому ністи не дадуть кривдити бідного, робучого люду! Тепер саме пора селянам получитися з робітництвом і спільними руками вимести свою хату, щоб і сліду за ворогами пролетаряту не стало! *(аж підноситься з захвату й затискає п'ястук)*: А тоді щойно не стане використання, гнету, насили й неволі! З лиця землі зникнуть всілякі ріжницьверстви й усюди настане однакове право для всіх! Да! Воля, рівність і братерство! Да!

(Затим і розглядається по приязних... Усі понуро-ніяково мовчать ... Большевик нагальним кроком виходить на середину кімнати й палко кидає гасла).

ЧЕРВОНОАРМЕЕЦЬ — *(потрясає п'ястуками)*: Під ноги катів-буржуїв! Геть, з капіталістами-п'явками! Геть, з поміщиками! Хай жиє комуна!

(Знову всі мовчать... Ніхто не підхоплює гасла... Большевик помалу остигає й зідливо вдивляється в приявних...)

ЧЕРВОНОАРМЕЕЦЬ—*(загрозливо)*: Я б вас „петлюрофці...!“ *(та зараз опам'ятовується)*: Та я тут розговорився, а там... До свідання! *(нагально ловить кожного за долоню й скоро виходить)*.

(Тихо в кімнаті, тільки за вікнами...)

БОЛЬШЕВИЦЬКИЙ СПІВ:

„ ... Дех, високая та діректорія,
Ой, а гдеж твая та теріторія? ...“

5. Ява.

(Помалу віддаляється гомін пісні, врешті затихає... У хаті ще дальше гнітуче...)

ВІРА — *(нараз ловиться за груди й вибухає нагальним, визволеним риданням)*: Боже...! Боже...!

(Дідусь і четар кидаються до неї...)

ЧЕТАР: Вірочко!

ВІРА — *(крізь плач)*: Доки ще так буде?! Доки?!

ЧЕТАР: Успокийся... Це ж трудно...

ВІРА — *(невимовно одчайсно)*: Годі вже довше! Годі! Сил не стає!

ДІДУСЬ — *(понури)*: Так, сил не стає... Є хвилини, що хотілося б закричати повним голосом спротиву... Хотілося б кинутись з п'ястуками й задавити у ворожій гортанці зачаток насміху й бредні...

ЧЕТАР — *(сильно)*: То й у вас таке будиться у душах! Спротив! Спротив цього, що сидить при своїй дорозі, а другі, зовсім чужі, роблять йому куряву по ній

і давлять його, власним порохом, що з його власної землі...!

ВІРА — *(беззвучно повтаряє)*: Доки так буде...? Доки так буде...?

ЧЕТАР: Доти, поки усі українські душі не загомонять одним спротивом! Поки не виростуть нам вовчі зуби, такі, як у наших ворогів, щоб могли ними безжалісно роздерти кожного нашого противника! Доти так буде, поки в обороні власного, не навчимося сягнути й по чуже!

(Замовк. Його слова дивно ще звучать у повітря... Віра склонює голівку на рамя четаря й помалу втихомирюється... Дідусь заслухано мовчить...)

Нараз усі здригаються. Хтось задряпав до дверей... Надслушують... Щось знову задряпало...)

ЧЕТАР: Це певно собака... Їх стільки тепер безпритульно шляється...

ДІДУСЬ — *(нагально)*: Тихо!

(За дверима щось харчить, квилить... Віра цілим тілом пригнуплюється до четаря... Цей обороняюче огортає її рамям. Усі з тривогою вдивляються в двері... Нараз дідусь підноситься...)

ВІРА — *(тривожно)*: Дідусю! *(і витягає руку, щоб його задержати)*.

ДІДУСЬ: — *(спокійно)*: Цить, дитино, то якась людина помічі потребує... *(виходить до сіней.)*

(Четар іде за ним і стає в дверях... Віра опирається об ліжку й з безтяменною тривогою вдивляється в двері... У сінях чути, як дідусь відсуває засуви...)

6. Ява.

ГОЛОС ДІДУСЯ — *(нагально)*: Четарю!

ЧЕТАР — *(кидається до сіней)*: Що такого?!

ВІРА — *(безвільно присідає на постелі)*: Боже... Боже...

(У дверях стає дідусь з хлопям на руках, що вривано захлистується зойком...)

ВІРА — (нагально зривається й несамовитим голосом):
Кров! На ньому кров!

ХЛОПЯ — (крізь ридання): Батюшко... Ба-тюш-ко...!

ВІРА: Це ж Павлусь!

(Дідусь саджає хлопця на ліжко. Цей здригається від розхля-
станого ридання й, долонями отуливши замаргану кровю голо-
ву, одчайсно її колише...)

ВІРА — (припадає до нього): Павлусю, що тобі тра-
пилося!

ПАВЛУСЬ — (белькоче) Ба-тюш-ка.... Ба-тюш-ку....

7. Ява.

(Вертає четар, замикає за собою двері й пснуро дивиться на
скривавлене хлопця...)

ДІДУСЬ — (припадає до Павлуса й нагально): Щож
сталось батюшці?

ПАВЛУСЬ — (белькоче): Били... Ду-же... би-ли...

ДІДУСЬ: Віро, принеси води!

(Віра швидко виходить. Четар з дідусем оглядають хлопця,
пробують успокоїти його....)

8. Ява.

ЧЕТАР: Він так сильно побитий! Це сліди нагая!

ДІДУСЬ: Цить, Павлусю... Ти ж тепер у дідуса...
Нічого тобі вже не станеться... У мене ти безпечний...

ПАВЛУСЬ — (крізь плач белькоче, та пробує вже упо-
коїтися): Ба-тюш-ка... Би-ли...

9. Ява.

(Вертає Віра з мискою води й платками. Дідусь при її по-
мочі змиває хлопчині личко... Четар держить миску з водою...
Хлопця помалу успокоюється).

ЧЕТАР — (притишено до Віри): Чий же цей хлопчина?

ВІРА — (так само притишено): Це круглий сирота...
Його виховує наш батюшка...

(Скінчив дідусь свою роботу... Хлопця зовсім успокоїлося... Навів притягненними очима розглядається по приляглих... Нараз знову кривиться до плачу...)

ПАВЛУСЬ — *(нагально)*: Дідусю, батюшку зарубали!!
(Дідусь сильно притягує до себе хлопця... Настає понура хвилина безсильної тиші...)

ВІРА — *(нараз ломиться на коліна й з неймовірним одчаєм)*: Боже, змилосердися над нами...!

ЧЕТАР — *(до дідуся)*: Це певно большевики зробили!

ПАВЛУСЬ: Так, большевики... Спершу дуже били, знущалися, а опісля... *(заходиться плачем)*.

ДІДУСЬ — *(окрилює його раменами)*: Цить, Павлусю... Бог так хотів... Не плач... Краще помолися з нами за його святу душу...

(Усі клякають).

ВСІ РАЗОМ: Отче наш, іже еси на небесіх, да святиться ім'я Твоє, да прийде царство Твоє, да буде воля Твоя... *(нараз уривають її з тривогою оглядаються поза себе, на двері, що закрипили...)*

10. Ява.

(У дверях стоїть молодий парібок...)

ПОРУЧНИК: Не бійтеся... То я, поручник отамана Олекси.

(Всі підносяться з навколішок. Поручник замикає за собою двері й наближається до дідуся).

ВІРА — *(з тривогою)*: Що з Олексою?!

ПОРУЧНИК — *(притишено-наказуюче)*: Тихіше...! Ліс повний большевиків... Намагаються відшукати групу Олекси...

ДІДУСЬ — *(неспокійно)*: А де вона тепер?!

ПОРУЧНИК: У Чорній Ярузі... Олекса нічого не знає про облаву... Хтось зрадив схованку повстанців...

ВІРА — *(нагально)*: Щож буде?!

ПОРУЧНИК: Не бійтеся... Вже не раз гірше було... Щоб тільки остерігти отамана... Як виховзеться з яруги, то шукай вітра...

ДІДУСЬ: Оборіг...!

ПОРУЧНИК: Так. Та перше я спробую прокрастися крізь ворожі лінії... А ви, уночі, підпаліть оборіг... (*ще щось хоче говорити, та нараз уриває й пильно надслухує...*)

(*Усі застигають... Під хатою хтось ходить... Поручник кидається до дверей й відходить... Усі мертв'ють на своїх місцях... Під хатою дудонять десятки кованих ніг... Нараз двері нагально відчиняються й стає в них постать большевика-командіра...*)

11. Ява.

КОМАНДІР — (*різко*): Хто перед хвилиною звідсіля вийшов?!

ДІДУСЬ — (*спокійно, опановано*): Ніхто. Це я собаку випустив, бо дерлася до дверей.

КОМАНДІР — (*пронизує всіх хижим поглядом*): Ага, собаку випускав... (*нагально до четаря*): А ти, що за один?!

(*Проснулася Віра й незначно, наче в обороні присунулася до четаря...*)

ЧЕТАР — (*спокійно*): Я з села.

КОМАНДІР — (*хиже*): З села! А тобі чого тут?!

ЧЕТАР: Дитина впала з драбини й потовклася, а цей дідусь, то знахор.

КОМАНДІР — (*помалу*): Ага... А чому ти такий блідий? Злякався? Що?

ЧЕТАР: Ні, не злякався. Я недавно був ранений...

КОМАНДІР — (*тріюмфуюче*): Ранений?! (*ціла його постать хиже нагинається до четаря*): Ти повстанець?!

(*Віра пробіє собою заслонити четаря, та цей твердою рукою не дозволяє їй на це*).

ЧЕТАР — (*спокійно*): Ні. Ми погромили в нашій селі золотопাগонників.

КОМАНДІР — *(розчаровано випростовується)*: А-а, да... Я думав, що ти бандіт... Так... *(нараз приступає до Павлуся й бере його за борідку)*: А ти, мальчіку, чого розбиваєшся по драбинах? Га? Мало ще на світі розбитих голов? Що? Ха-ха-ха!

(Не видержало хлопя жахливого гомону реготу й з огиддю викрутилося набік...)

КОМАНДІР — *(До Віри)*: А може й ти лякаєшся мене, красавице? О, я не страшний для дівчат, ні! Я їм даю все, що маю! Срібло, золото, все, все, як вони мені за тее...

ЧЕТАР — *(обурено, нагально)*: Товаришу!!

КОМАНДІР — *(сказено)*: Мовчи! *(і загрозливо)*: Ти на мене гукатимеш?!

ЧЕТАР — *(не уступається, та спокійно)*: Ні, товаришу. Я тільки хотів спитати тебе, чи ти не голодний...

КОМАНДІР — *(підзорливо)*: А, так... Харашо. Я ще й решту товаришів закличу. А ти мені не вигукуй товаришем! Я, товариш командірі!

ЧЕТАР — *(спокійно)*: Добре, товаришу командіре...

КОМАНДІР — *(до дверей)*: Товариші! Ходіть сюди! Чули... *(нараз вриває)*.

(На дворі счинилася метушня. Роздалися крики й наклики...)

ГОЛОСИ — *(замішано)*: Командірі!! Де товариш командірі?!

КОМАНДІР — *(вибігає надвір)*: Я тут! Тут!

12. Ява.

(Дідусь помалу йде до дверей і стає в них... Віра притулюється до четаря... Павлусь надслухує...)

ГОЛОСИ: Товаришу командіре, ми птаха зловили!

ГОЛОС КОМАНДІРА: Сюди його!

(Дідусь нагально виходить)

13. Ява.

(Четар, Віра й Павлусь кидаються до віконця...)

ВІРА — *(з безтяменного одчаю ловиться руками за голову)*:
Поручника зловили!

ЧЕТАР — *(підтирає її рамям)*: Тихіше, Вірочко... Тихіше...

ПАВЛУСЬ — *(увесь час дивиться крізь віконце)*: Як його бють! Як страшно бють!

ЧЕТАР — *(одною рукою піддержує дівчину, а другою пробує відтягнути хлопця від вікна)*: Ходи сюди, Павлусю... Відступися від вікна...

ПАВЛУСЬ — *(вперто)*: Ні... Я мушу... Мушу!

ВІРА: Боже... Боже...

ЧЕТАР: Тихо... Тихо...

ГОЛОС КОМАНДІРА: Ти що за один?!

ГОЛОС ПОРУЧНИКА — *(покірно)*: Я з села, ваше високородіє...

ГОЛОС КОМАНДІРА — *(верескливо)*: Матері твоєї те „родіє“! Розумієш?!

ГОЛОС ПОРУЧНИКА: Розумію...

ГОЛОС КОМАНДІРА: Що ти робив у лісі?!

ГОЛОС ПОРУЧНИКА: По дрова ходив... Зима, у хаті зимно...

ГОЛОС КОМАНДІРА — *(лукаво)*: То ти хотів цих у Чорній Ярузі загіти?! Що?!

(Поручник не відповідає...)

ГОЛОС КОМАНДІРА: Отвориш хавку, бо я тобі, сучий сину...!

ПАВЛУСЬ — *(на весь голос)*: Не бий! Не бий!

ЧЕТАР — *(нагально)*: Пробі тихо, бо всі пропадемо!

ПАВЛУСЬ — *(зойкливо)*: Так страшно бе...! Боженьку...! А тепер... Ведуть його до хати!

(Четар насилу відриває хлопця від вікна. Водночас впадає командір).

14. Ява.

КОМАНДІР — (в дверях): Комора у вас сильна?!

(Ніхто не відповідає... Всі понуро-тупо дивляться просто себе...)

КОМАНДІР — (злюще): Пождіть, ми ще з собою поговоримо! То це ця собака, що ви випускали? Тепер у мене нема часу, але...! (погрозливо потрясає нагаєм і сміється до якоїсь звіринної думки-затії): Хе-хе-хе! (обертається на зап'ятку й виходить).

(Четар тяжко хилисть голозу... Віра кам'яніє на місці... Павлусь кидається до вікна й прилипає до нього...)

ГОЛОС КОМАНДІРА: А стерегти мені його, як ока в голові! І на хазяїв мати догляд! Діду, вон до хати! Чуєш?! Товаришу вартовий, якби хто з них хотів вийти, то нагаєм по морді! Навіть хоч би це була й ця красавиця! Це все бандіти!

15. Ява.

ДІДУСЬ — (входить, пильно замикає двері, підходить до четаря й тихо-понуро): Поручника зловили...

ЧЕТАР — (так само тихо): Оборіг...

ДІДУСЬ: Нас стережуть...

ЧЕТАР: Побачимо...

ПАВЛУСЬ — (даліше при вікні): Відїзджають!

(До хати доходить тупітня кінських копит... Хвилину понура мовчанка... У кімнату помалу, крадькома заглядає вечір... У сінях дудонить рівномірна хода вартового...)

ДІДУСЬ: Вже вечоріє... Небавом треба б оборіг запалити, бо опісля може бути пізно...

ЧЕТАР: А може б я спробував... Дідусю, маєте сірнички...?

ДІДУСЬ — (випускає з кишені коробочку з сірниками): Маєте, четарю. Порятуйте...

ВІРА — (безпам'ятно вдивляється у четаря): Боже... Юрчику...!

(Дідусь обертається до Ікони... Четар нагально бере дівчину в обійми...)

ЧЕТАР — (вдивляється у дівчину): Буть сильна... Тут тільки нас двоє... А там понад сотня борців за волю... Нашу волю й нашого народа... (відривається від неї й іде до дверей).

ВІРА — (затулює долонями обличчя й боляче): Хай Бог... Хай Бог... (не договорює, тільки хилиться на коліна).

(Четар подалу відчиняє двері...)

ГОЛОС ВАРТОВОГО — (непривітливо, гостро): Чево?!

ЧЕТАР: Товаришу вартовий...

ГОЛОС ВАРТОВОГО — (нагально, дико): Вон!

ЧЕТАР: Я тільки...

ГОЛОС ВАРТОВОГО — (скажено): Геть, кажу, бо...!?

(Четар миттю зачиняє двері, в які щось твердого тяжко вдаряє... Залягла мовчанка... Всі понуро переглянулися... Дика неміч затріпоталася в очах ув'язнених... А щораз більше вечоріє...)

ПАВЛУСЬ — (швидко припадає до руки дідуся й цілує її): Дідусю...

(Не відповідає йому дідусь... Задивлений у сіре плесо шибок вікна кам'яніє у безраді...)

ПАВЛУСЬ — (сміливіше): Дідусю, а може б я...

ДІДУСЬ — (наче будиться): Що, ти?...

ПАВЛУСЬ — (тихесенько): Я... Цей оборіг...

ВІРА — (стривожено): Павлусю!

ПАВЛУСЬ: Ет, тіточка знову... А я...

ДІДУСЬ: Годі, дитинко... Нас сторожать...

ПАВЛУСЬ: Дідусю, я малий... Вікном вилізу...

ДІДУСЬ — (не то радісно, не то здивовано): Дитино...!

ПАВЛУСЬ: Там темно... Я попід тин... Опісля в па-сіку й вже оборіг...

ДІДУСЬ — *(наче змагається)*: Ти малий... Ще малий...

ЧЕТАР — *(встає й підходить до дідуся)*: Таки позвольте йому, дідусю. Немає іншої ради... А він, козак, добре справиться. *(виймає з кишені коробочку з сірниками)*: Ось тобі, хлопче!

(Павлусь скоро, прихапцем бере сірнички...)

ДІДУСЬ: Хай ще трохи пожде... Аж зовсім стемніє...

ВІРА: Дідусю... Дідусю...

ДІДУСЬ — *(бере каганчик)*: Віро, дай який кусень шматини...

ВІРА — *(нишпорить хвилину на постелі, щось дре й дає дідусеві)*: Боже... Боже...

ДІДУСЬ — *(нафтою з каганчика змочує платок)*: Ма-еш, Павлусю, а не згуби.

ПАВЛУСЬ — *(гордовито)*: Я, дідусю?!

ДІДУСЬ — *(пригортає хлопця до грудей)*: А не барися, зараз вертайся. Та, як стане горіти, не втікай у напрямі хати, тільки навколо, крізь город, бо попадеш просто в руки большевиків, що кинуться до вогню...

ПАВЛУСЬ — *(весь час пильно слухає)*: Добре, дідусю.

(А тимчасом западає ніч... Крізь віконце, на зміну, раз заглядає чорна нітьма, то знову промені місяця... Четар при вікні пильно стежить за шляхом місяця...)

ЧЕТАР: Тепер! Скоро! Місяць саме зайшов за велику хмару!

(Четар з дідусем тихо відчиняють віконце, та зараз примикають...)

ЧЕТАР — *(рішуче)*: Ви, дідусю, станьте при дверях! Якби хто хотів заглянути, то не дозвольте! Заговоріть якомсь! *(до Павлуса)*: Нумо, козаче! Віро, на Бога, опануйся!

ВІРА — *(схопила хлопця в обняття й не випускає з них)*:
Боже...! Боже...!

ПАВЛУСЬ — *(висувається з її рамен)*: Я зараз верну,
тіточко.

ДІДУСЬ: Павлусю...

(Хлопця припадає до його руки...)

ДІДУСЬ: Хай Бог і Його Провидіння провадить тебе, дитино... Свійому народові прислужишся... Іди!

(Павлусь іде до вікна й хоче поцілувати четаря в руку, та цей, як рівному, стискає долоню...)

ЧЕТАР — *(твердо)*: Іди, козаче! Гаразд сповни своє завдання й щасливо вертайся!

ПАВЛУСЬ — *(з захватом)*: Гаразд, пане четарю! Або добути, або дома не бути!

(Четар ловить хлопця на руки й питаюче дивиться на дідуся... Цей хвилину прислухується до кроків вартового й врешті киває головою... Четар одним рухом відчиняє прикрите віконце, хвилину надслухує, врешті бере хлопця на руки й помагає йому прохвизнутися крізь мале віконце... Опісля тихо, без шелесту замикає споворотом вікно...)

16. Ява.

ДІДУСЬ — *(відступає від дверей і хреститься)*: З Богом...

ЧЕТАР — *(далше при вікні вдивляється в теміль)*:
З Богом...

ВІРА — *(сидить на постелі затуливши долонями лице)*:
З Богом, Павлусю...

(У снігах глухо дудонить хода вартового... Дідусь іде до вікна й собі при четарі вдивляється в ніч... Хвилину придушенної тиші... Нараз тишу ночі прошибає нервозний крик).

КРИК: Кто ідьот? Кто ето?!

(Віра зривається й камяніє. Дідусь з четарем задрижали й напаято вдивилися у віконце... Нараз чорні шибки заблистіли променями...)

ДІДУСЬ — *(нагально, хрипливою тривогою)*: Місяць! Місяць!

ЧЕТАР — *(рішуче)*: Тихо!

(Кроки вартового вірвалися, за те надворі закинїла метушня бїганини, накликів і погроз...)

КРИК: Стой!! Стой!!

(Різкий вистріл прошибає ніч...)

ВІРА — *(несамовито скрикує)*: А-а-а!!

ЧЕТАР — *(швидко)*: Нічого... Нічого... Уночі не так легко потрапити... *(невисказано радісно)*: Ось уже й місяць сховався!

(Метушня на дворі помалу затихає... Знову задудонїли рівно-монотонні кроки вартового в сїнях.... Дідусь почав молитву... Та зараз її вриває...)

ДІДУСЬ — *(неспокійно)*: А може таки його поцілили...

ЧЕТАР: Ні, дідусю. Тоді б так скоро вартові не успокоїлися... Не бійтеся. Павлусь обережний, тому й діло йде пиняво... *(нараз вриває й нахиляє вухо до вікна...)*

(Здалека, з глибини бору долїтає густа трїскотня скорострілів... Напаялися приявні... Дідусь аж дугою нагнувся до віконця...)

А в трїскїтню скорострілів змішались гармати... Раз, другий, а далї раз-по-разу...)

ДІДУСЬ — *(якось дивно випростовується й хрипливо)*: Про-па-ло-о-о...! *(загортає в повітря руками й нагально, нав-знак паде на долівку, ще заки четар зміг його піддержати).*

ВІРА — *(кидається до нього)*: Дідусю!

ЧЕТАР — *(нахиляється над ним і підносить його голову)*: Дідусю!

(Вибухнені очі старця нерухомо-мертво застигають...)

ВІРА — *(потрясає мерцем й одчайнo кличе)*: Дідусю...! Дідусю...!

17. Ява.

(Двері нагально відчиняються й стає в них вартовий. Промені місяця, крізь вікно, примарно освітляють страшну картину...)

ВАРТОВИЙ — *(шорстко)*: Що тут діється?!

ЧЕТАР — *(підноситься й показує на мерця)*: Помер...

ВАРТОВИЙ — *(грубо)*: То й що з того?! *(показує головою)*: Там тепер сотні гинуть та й ще молодих, і світ через то не валиться! Тихо бути, бо як я вас успокою, то вже ніколи й не зяпните! *(з лоскотом зачиняє двері)*.

18. Ява.

(Віра навколійках застигає над тілом дідуся. четар понурив голову, й тупо вдивляється в мервецьке обличчя... За дверима хода вартового... На дворі гомін недалекої боротьби в нетрях бору...)

ВІРА — *(студено-спокійно)*: По всіх полях України залягли трупами таки її рідні діти... *(одчайо)*: Юрчику, це ж всі її найкращі діти! Це ж весь наш народ!

ЧЕТАР — *(спочатку тихо-болісно)*: Ні, Вірочко, це ще не весь народ... У нас ще тисячі борців!

ВІРА — *(безнадійно)*: Тисячі кажеш... А чи вийде хто живий з цієї смертельної кручії...!? Та ж на нас мільйони валяться...! Привалять нас, затруть! *(дрижить цілим тілом...)*

ЧЕТАР — *(нахиляється до неї й отулює її своїм раєм)*: Вірочко, наш народ великий, життєздібний. Стільки століть всілякі орди напасників затирали його сліди, а дочекалися спротиву... І тепер гомін боротьби, що гуде навколо нас, пише в наших душах нестертий заповіт. Не стане нам тепер сил у м'язах відбити наїзників, то у будуче, понесемо його в наших душах! Понесимо заповіт великої й святої віри в Ідею! В Ідею чину, боротьби, саможертви й одплати! За себе й для себе! За свій Народ і для свого Народу!

(Обидвое, сплетені раменами, хилить голови над тілом дідуся.)

К І Н Е Ц Ь .

РЛ 3613

В. Лопушанський

...Встоятись

